

Josu Landaren

«Gerraondoko poesiaren historia»*

Joxe Azurmendi

Polita da, gustora irakurtzen da. Baina honez gero arazo hauek, hala esango nuke, ez lukete gusto kontuan geratu behar.

Liburutto hau seguruenik ispilu egokia da, transmisioa nola egin dugun ikusteko. Zalantza gabe horrelakotsua da belaunaldi gazteak daukan irudia. Gure atzoko jokabideen gaurko emaitza hori baldin bada, ordea, liburu hau, errebotean, geuri egiten zaigun salaketa bat da: gustora irakurtzen ari nintzen artean sentitu dudana disgustoa aitortzen dut honekin. Egon den gerraondoko poesiatik eta kultur berriztapenetik, zer da, ondorengoei transmititzea lortu duguna? Nola funtzionatzen du gaur euskal kulturaren transmisioak?

Izan ere, guk —nire belaunaldiak— ez eskolarik eta ez Unibertsitaterik izan dugu euskal kultura ezagutzeko. Eta geure kasa, taldeka edo bakarka, beti zatika, geureganatu ahal izaten genuentxoa, zuloz eta hutsunez beteta geratzen zen. Guk, edozein autore, «deskubritu» bezala egiten genuen, deskubrimenduon ezinbesteko alderdikortasun eta alderdikeriaz, emozio —eta subjektibismo— guztiez. Ez dakit aitzakiak ateratzea tokatzen ote zaigun,

* LANDA, Josu: *Gerraondoko poesiaren historia*, Elkar, Donostia 1983. 113 or.

baina nire belaunaldiak ezinbesteantsu izan dituela akats horiek esango nuke. Ez nituzke beste gabe gaitzetsi egingo (inork ez omen du egiten ahal duen baino gehiago), baina are gutxiago ikusi nahi nituzke metodo bihurtuta. 1960–1980 artean zerbait egin bada, eta orain ikastolak eta Unibertsitatea zerbaitetarako baldin badauzkagu, ba, berriro lehengo falta berberak ez egiteko gutxienez, balio beharko ligukete.

Ezer gabe geratu denaren errekupeazio urgente batzuk egiteko ahaleginak bezala, orain arteko historigileek eta historigintzak beren moduak izan dituzte, beren eginkizuna (dibulgaziozkoa gehienbat) bete dute. Horrela idatzi da garai bateko saioa. Eta horra nire lehenengo oharra: Landaren historia hau ere saio bat da, saio gisa egina, ez azterketa gisa. Apropos dago saio gisa egina: inon ez zaigu agertzen zein erizpiderekin jokatu den, ez zein alderdi poetiko bereziki kontsideratzen edo deskontsideratzen den historia honetan, etc. Guzti horretan Landak oso libre jokutzen du. Saio bate-tako libertatearekin. Eta, nire kontzientziarako, lehenagoko gure saio-moduaren antzekoegia da, saio haren alderdi positiboena ez ziren alderdi askotan. Beldur naiz, beraz, saio honek, besterik nahi bazuen ere, topiko batzuen konfirmazioa gehiago eragingo duela, haien berrikusketa baino (Lizardi eta besteren baten kasua salbu); hutsune batzuk areagotu egingo dituela, betetzen lagundu baino.

Jakina, hemen, harrapatuta nago: hitzaurrean bertan esaten bait zait, falta diren izen batzuk, esate baterako, ez direla falta zabarkeri-az edo olbidoz, Landak halaxe eritzi diolako baino. Eta honelako garbitasun bat poeta bakoitzaren alderdi edo baliapide poetikoei berdin aplikatzen badiet, galduta nago, kritikarik egiteko orduan. Triku honi ez dago nondik heldu.

Halere, nik ere neure inpresio orokor batzuk autorearen inpresioen truke emateko, zerbait konkretuago izaten ausartuko naiz. Ez dut isilduko Lizardiri emandako tratuak eman didan sustoa. Lizardiren arrakasta Orixerenagoa da nonbait, Lizardirena baino. Oso Lizardi gutxi utzi digu Landak. Hasieran gaude eta, «martxa honetan ez dakit zeinek salbatu behar duen», pentsatzen duzu. Salbatzen dira batzuk, bai, eta ez doi–doi zuk uste zenituenak. *Pott* eta, igoal inportanteagoak dira Lizardi baino... Lehenengo salbatua Lauaxeta da. Hau, konpentsazio-moduan edo, «errekupeatu» egiten da. Lizardiri kontrajarria dator (azken aldian joera dagoen bezala, ez dakit zergatik), eta justizia berriaren arabera, Lizardi behera ekartzen den tokian Lauaxeta gora eramaten da. Ni neu ez naiz ikaragarri Lauaxetazalea (aukeran Lizardizaleago behintzat), baina hasieran gaude. Dena dela, bat poeta laureatu eta bestea kasi

poeta maldito bezala tratatzeko eta kontrastatzeko eskema hori ez zait gustatzen eta ez dakit zertara datorren. Ez dut uste historikoa denik ere, askoz geroagoko gorabeheren projekzioa baino historian barrena.

Autore bakoitzaren balorazioetan sartzeak ez du merezi: egileak berak ezin egin izan duenean sartu beharko genuke (datuak eman, interpretazioak arrazonatu, etab.).

Liburuaren gaia *poesia* da, eta *historia* da (ez autore batzuk edo poesi liburu batzuk). Baina, poesia hutsa baino zabalago, gerra-ondoko historia literario guztia biltzen da nolabait poesiaren inguruan, bai historia honen eta bai poesia haren irudi elkartu bat sortuz. Neure gustorako, hau da liburutto honen problema okerrene-tako bat. *Euzko Gogoa*-ren eta *Egan*-en historiaren esplikazioan, esate baterako (eta kontuz: ez da egia, adibidez, A. Arruek *Euzko Gogoa*-n ez zuela sekula santa idatzi; beraz, hortik aurrerako esplikazioak ere oker doaz): edozeinek esango luke aldizkarion bizi-tza eta gorabeherak poesiak eta poetek determinatu zituztela... Edo, era berean, Orixek *Euzko Gogoa*-tik aldenarazi eta «berri-kuntz saio» batetarako lekurik gabe utzi zituela gazteak, *Egan*-era jo beharrean...

Poesiaren historiari lotzen zaizkion historia literario edo kultu-raleko beste datuokin, historiaren irudia deformatzeraino doa sarri Landa bere rekonstrukzio historikoetan. Aipaturiko bi aldizkari-ekin baino ere okerrago gertatzen da hori 60. urteetako arazoekin, garbi/mordoilo, batu/euskalki borroken azalpenetan alegia, edo modernotasunaren hasi nahietan. Gorabehera hauetan poesiak eta poetek jokatzan duten protagonista ia bakarren papera, nire ustean, ez da benetako datu historikoei dagokiena. Niretzat ez da go gerra ondoko kultur berrikuntzaz hitzegiterik (euskara kaleta-rra, moderno, etab., tematika ere kaletarra, moderno), inoren gainetik eta aurretik K. Mitxelena eta Txillardegi eta biokin ireki zen mugimendua aipatu gabe. Berrikuntza ez zen poesian abiatu, edo ez zuen han indar hartu: beste eremuetan indartu eta gero eman zuen fruitu poesian, efekto bezalago agertuz kausa bezala baino. Poesiaren dependentzia hauek gehiago azaldu behar ziren nire ustez. Zergatik bukatu zuen Arestik azkenean hiztegiak egi-ten? Poesiaren bararen barne kondizionamenduak bilatu behar di-ra hor. Adibide hutsa da.

Guzti honetan ondo garbitu gabeko arazo metodologiko bat susmatzen dut. Gerra ondoko poesiaren historia egin daiteke aldian aldiko esijentzia edo kontzientzia poetikoaren desarroilo-

moduen eta eremuen azterketa gisa: tema eta forma poetikoen desarroilo hutsetara mugatuko litzateke, gehien-gehienbat azterketa formal batetara. Gurean, ordea, eta batez ere lehen, poetak ez dira «poeta hutsak» izaten: borroka sozio-linguistikoetan, politikoe-tan, ideologikoetan sartuta ibili izan dira. Gure kultur eremutxoan elkar dependentziak oso gogorrak dira. Eta batez ere kulturari dominanteak horrelakoxe borroka zirenean, borroka haien eragina poesiaren gainean inportantea zen. Borroka haietan, aldiz, oso modu desberdinetan egon dira «poetak» inplikaturik. Gorabehera horiek auzaldera sartzen bagara, haien gakoak poesian aurkitzeko edo borroka haiek azkenean poesia-*tik* esplikatzeko arriskua dago, lehenengo. Eta, gero, poetaren eta eragile kulturalaren paperak nahasteko, biok oso bi gauza bait dira. Har dezadan hiru autore. Arestik, zer duda, merezimendu asko zuen, bai poeta bezala eta bai bestela. Baina, orain, bere merezimenduz gain, besteren batzuenak ere jaso ez ote dituen geratu naiz. Batez ere beste autore batzuekin proportzioan (desproporzioan). Gero, Krutwigen egiazko inportantzia (historikoa), poesiaren historia batetan, zertan datza: haren poesian, edo izandako eragin poetikoa, ala askoz geroago, eta beste eremu batzuetan, beharbada ezta euskaraz ere, izandako haren partean? Hirugarren autore bat: Joan San Martin. Landak ez du bere azalpena egilez-egile jarraituz egin nahi, hari historiko bati jarraituz baizik. Baina horrelaxe jokatzekotan, hain zuzen, iruditzen zait zaila, une historiko batetan behintzat San Martinek jokatu zuen papera ez aintzakotzat hartzea, poeta bezala (Otsalar) zein kritikoa bezala, nahiz itzultzaile bezala, edo animatzaile bezala ere (Xanti Onaindia, etc., berdintsu). Alde batetik poetak eta haren obra dago, bestetik historia, desarroiloa: biok kointziditzen ez dutenean, uste dut, Landak azkenean egilez-egile diharduela, desarroilo baten eta haren baldintzapenen historigile gisa baino gehiago. Horrela, uste dut autore-poeta batzuen paper historikoa gehiegitxo jaso duela; poeta gisa agian pisu gutxiago duten beste batzuen paper historikoa, aldiz, ez duela behar adina gogoratzen. Historian, alabaina, poeta hoberena ez da derrigor eragile azkarrena gertatzen, Aitzolek erakutsi zuenez.

Kronologiari kontu egiteak ere ez dio kalterik egiten historiari. Arestirekin hasi eta bertan ateratzen zaizkigu haren abertzale izatearen ala ez izatearen, proletaritzaren ala ezaren istiluak. Baina horiek askoz geroagoko kontuak dira, haren poesigintza apenas ukitu zuten inoiz (poesigintza honen sorrera gutxi-*gutxi*enik), beharbada gero haren (nahiko beranduko) irakurleren batzuentzat horiek datu inportanteak izan arren. Denbora, hain zuzen, lehen

eta geroko linea baten terminoetan definitzen da eta historia denboraren arabera lerratzen da.

Aresti ondoko gutzia deskontzertantea egin zaidala, aitortu beharko dut azkenik. Benetan, *Panpina ustela* edo *Pott*, eta kito: horriek ote dira azkeneko hamar/hamabost urte honetako *datu poetiko historiko* inportanteenak? Datuak, esaten dut, eta poetikoak, ez dut esaten asmoak edo proiektuak; eta historikoak, esaten dut, fruitu determinatu bat utzi dutenak, ez autore bestela inportante batentzako biografikoak (agian harentzat ere gehiago erreferentzia biografiko edo anekdotiko bat, obra batetan egiaz plasmatu den errealitaterik baino).

Ez da liburu honetako arazoa bakarrik, baina kezkatzen nauena da, periodizazioak egiteko erabiltzen den sisteman, behin eta berriro, periodorik erakutsi baino gehiago, autore batzuei aldi osoa eman, egiten dela. Lizardi, Aresti... Jarraipen edo oposizio pertsonal batzuk. Pertsonaia bakan batzuk alegia, historiari bano gehiago. Orduan, bigarren mailakoak irrealtasunera eta isiltasunera kondentatuta uzten ditugu, existentzia autonomorik ere gabe. Modu honetan gure haunditxo bakarrak beharbada hobeto nabarmentzen ditugu, baina gure historiartxo pobreak lehen den baino ere monokultibisten baratza pobrea goa dirudi.

Gaur-gaurkoz, historiari idazteko, problema handia dauka: azterketa monografikoen falta. Bestela derrigor geure inpresioen pean gabiltza, onenean ere geure memoria koxkorren hegaletan. Azterketa monografiko zehatzik ez dagoen artean, oso zaila izango da behialako saiotik egiazko historigintzara salto egitea. Baina, bitartean denborak ere piska bat aldatu egin dira eta, berriro saio historikoa idatzi nahi baldin bada, handia da arriskua, gaur ere saio inpresionista bat idaztekoa, atzoko saio bat gaur berriro hain zuzen.

Natorren berriro hasierakora: nola egiten dugun transmisioa. Landaren liburutto hau, dagoen kolekzioagatik ere, eta horren gisako besterik parean ez dagoelako bereziki, informazio-transmisore garrantzizko bat izateko dago. Eta horrek preokupatzen nau. Irakurlea, nik uste, beste mila bidetatik eramanda dagoen autore berberengana orientatzen da berriro eta ez zaio laguntzarik ematen ezezagunago, baina galdu ezinezko, batzuk deskubritzeko. Irakurleari batez ere erakusten ez zaiona, zera da: gure literaturak, lau protagonista galdu ezezik, bere historiartxo ere baduela.

Azkenean Unibertsitateko irakas- eta ikerketaren modua da, liburutto honek auzitan jartzera behartzen gaituena. Badirudi ez da-

goela egun-eguneko problema larrienei begiratu eta erantzuteko, baizik bere kristalezko kanpian ikerketa mikroskopiko guztiz formal eta neutralak egiteko, hots, antzuak. Harritzekoa ere ez da, euskal kulturaren dinamika tradizioaletik eta militantziatik aparte sortua izanik, ez haren jarraipen goititua bait da, ez harekin eta haren lanarekin loturaren bat bilatzen saiatzen bait da. Bistan dago, azterketa akademikoaren desarroiloak, gutxi-gorabehera lehendik bagenekiena hobeto jakiteko mila xehetasun argitu arren (onenean ere gehienak filologiko hutsak, zertarako gabeak halere asko eta asko), oso gutxi aportatu digula ikuspegi berririk irekitzeko. Gure belaunaldiak lehenago eta orain Landak bezalaxe, hurrengoak ere, martxa honetan, bere aldetik egin beharko ditu deskubrimenduak, inork irakatsi zionaren laguntza haundirik gabe.

J. A.